

Méltányosság vagy versenyképesség?

Vita a társadalmi kohéziós politika szerepéről
a II. Nemzeti Fejlesztési Tervben

Az esély január 27-én háromszáz fős szakmai közönség előtt háromórás vitát rendezett a 2007–2013 közötti időszakra vonatkozó II. Nemzeti Fejlesztési Tervről. A társadalmi kohéziós politika fejlesztéspolitikai összefüggéseiről Ferge Zsuzsa akadémikus, az ELTE egyetemi tanára, Krémer Balázs, a Debreceni Egyetem docense, Lantos Gabriella, a Nemzeti Fejlesztési Hivatal munkatársa, Sziklai István, az ICSSZEM főosztályvezető-helyettese, valamint Szívós Péter, a Társaság ügyvezető igazgatója mondta el véleményét. A vitát Gyulavári Tamás, a Pécsi Tudományegyetem docense vezette. Az alábbiakban a vita rövidített, szerkesztett szövegét olvashatják.

GYULAVÁRI TAMÁS: Az előzetes egyeztetések alapján a beszélgetésben három kérdéskört érintünk. Az első kérdés az, hogy milyen mértékben és mely okok miatt nőttek a hozzáférési egyenlőtlenségek a különböző területeken, például a munkaerőpiacon és a lakáskörülményekben. Ezt követően arról beszélünk, hogy az elkövetkező tíz évben milyen szociálpolitikai elvek mentén kellene alakítani a magyar fejlesztéspolitikát. Végül a vita végén mindenki megoszthatja velünk a konkrét fejlesztési elképzeléseit. Mielőtt azonban rátérnénk az első kérdésre, arról kérdezem Lantos Gabriellát: mit jelent Magyarország számára az „európai uniós fejlesztéspolitika”, illetve mit vár a Nemzeti Fejlesztési Hivatal a fejlesztéspolitika jövőképéről rendezett vitáktól?

LANTOS GABRIELLA: Ez a vita egy társadalmi köztudat és közbeszéd-formáló „akcióorozat” része. Mi a célja ennek az akciónak? Reményeink szerint 2007 és 2013 között 24 és fél milliárd euró fejlesztési forrást kap Magyarország az Európai Uniótól, és ehhez még egyharmad rész hazai társfinanszírozást kell hozzátenni. Remélhetőleg ez további egyharmadnyi magántőke bevonását generálja. Ez olyan lehetőség Magyarország számára, ami egyszer kínálkozik a történelemben. Ezzel a lehetőséggel lehet élni, de el is lehet szalasztani. Az úgynevezett kohéziós országok – tehát a félperifériából a centrumba felzárkózni kívánó országok – között vannak sikeres országok, mint Írország, de ismerünk sikertelen országokat is, például Görögországot és Portugáliát. Tehát ezzel az egyszeri külföldi forrásbővítéssel élhetünk, de ha elszalasztjuk, akkor a következő

50 évben ilyen alkalom biztosan nem lesz még egyszer. Az én generációm számára ez az utolsó lehetőség.

Ezt a hatalmas feladatot sem a szakapparátus, sem a Nemzeti Fejlesztési Hivatal, sem a kormány és az ellenzéki pártok együttesen, de még az egész politikai elit sem tudja egyedül megoldani, hiszen többről van szó, mint politikai alkuk tárgyát képező megállapodásról. Vagy sikerül megnyerni és bevonni az egész országot ebbe a tervezési és végrehajtási folyamatba, vagy egy nagyon szűk réteg belügyévé válik, és akkor biztosan nem fogjuk azt a sikeres fejlődési utat bejárni, mint Írország. Az ír példa azt bizonyítja, hogy nincs annyi működő külföldi tőke, nincs olyan profi módon megírt terv, amely társadalmi konszenzus nélkül sikerre vihetné ezt a folyamatot. Ez a jövőkép-vitasorozat a társadalmi konszenzus megteremtésének a kiindulópontja lehet. Ezek a viták arról szólnak, hogy merre is akarunk elindulni.

GYULAVÁRI TAMÁS: A jövőkép a 2007 és 2013 közötti hétéves, úgynevezett programozási időszakra vonatkozik. Ha kicsit messzebbre tekintünk, akkor figyelemmel kell lennünk már az ezt követő hétéves tervezési időszakra is. A mai vitában tehát a következő 8–15 év társadalompolitikájáról, társadalmi kohéziós jövőképeről, és az uniós támogatás ésszerű felhasználásának lehetséges irányairól beszélünk. Sajnos az uniós támogatás összegére még nincsenek garanciák. Ha maradnak a jelenlegi szabályok, akkor 24 milliárd euró támogatásra számíthatunk a 2007-ben elkezdődő 7 éves tervezési időszakban.

Kezdjük a beszélgetést azzal, hogy visszatekintünk a rendszerváltás óta eltelt 15 évre, különösen a közelmúltra, az elmúlt 5 évre. Milyen mértékben és miért nőttek a hozzáférési egyenlőtlenségek a munkalehetőségek, az iskolarendszer és a minőségi oktatás, a megfelelő lakáskörülmények, az egészségügyi és a szociális ellátás területén?

FERGE ZSUZSA: A mai magyar társadalom másfajta társadalom, másfajta strukturális alapokkal. Miközben a korábbi strukturáló tényezők, a hatalom, a tudás megmaradtak, tökéletesen átrendeződött az egész rendszer. Alapvetővé vált a tulajdon szerepe, és a hatalom szinte ennek rendelődött alá, miközben nagyon megnőtt a tudás, az információ, az innovatív készség szerepe is. Mindezek mellé felsorakozott egy újnak tekinthető strukturáló tényező, a munkaerőpiachoz való viszony. Ezek együtt ma úgy tagolják a társadalmat, hogy formálisan sok kategóriában azonos, lényegét tekintve mégis egészen más társadalom, amelynek mások az objektív alapjai, és a korábbtól eltérőek a morális alapjai.

A felsorolt területek mindegyikén nőtt az egyenlőtlenség, ezzel természetesen nőttek a vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségek is. A kérdés az, hogy túl sokat nőttek-e, vagy éppen rendben van, hogy az egyenlőségek vége. Ez önmagában nagy vitakérdés, ahol én azt gondolom, hogy a tendenciáink nem jók. Az természetes, hogy az egyenlőtlenségek nőttek az elmúlt 20–30 vagy 50 évhez képest, hiszen az egy olyan társadalom volt, amely lefojtotta a különböző egyenlőtlenségeket. Az tehát természetes, hogy ha szabadság van, akkor az egyenlőtlenségek nőnek.

A valódi kérdés az, hogy túl keveset vagy túl sokat nőttek-e? Van néhány tényező, amelyek úgy működnek e pillanatban, hogy ha nem jön

létre valami komolyabb társadalmi közmegegyezés és nem történik politikai beavatkozás, akkor nagyon rossz irányba viszik a társadalmi tagolódást. Azokat a tényezőket is be kellene azonosítanunk, amelyek miatt az egyenlőtlenségek rossz irányt vesznek. Magyarország túlreagálta a lefojtott egyenlőtlenségek társadalmát. A túlreagálás azt jelenti, hogy ma azokban a csoportokban, amelyeknek ebből hasznuk lehetett, ideológiává és magatartássá vált, hogy mindent lehet. Az önérdék tulajdonképpen azonosítódott a szabadjára engedett individualizmussal, és e felfogás szerint az individuumot egy olyan időszak után, amikor semmi sem volt szabad, nem lehet semmiben sem korlátozni. Racionálisan igazolható, hogy az ember önérdékkövető, és ha ez megengedett neki, akkor az önérdékkövetésből közhaszon lesz. Azt gondolom, hogy az önérdékkövetést túlhajtottuk, és a közhaszon ettől nagyon megcsappant legalább a népesség felénél, ezért még mindig rosszabb, bizonytalanabb a helyzet, mint 15 évvel ezelőtt volt. Természetesen 15 év alatt csodák is történtek. A Világbank és az angol közgazdászok 1990-es forgatókönyve szerint 20–30 év kell, míg az ország újra eléri az 1989-es szintet. Nem kellett hozzá 10 év sem, miközben a felső 20–30 százalék összehasonlíthatatlan mértékben nyert.

Ugyanakkor senki nem gondolkodott előre azon, hogy milyen társadalom is készül itt, ezért semmilyen fék nem épült be annak érdekében, hogy a potenciálisan veszélyes tendenciák megálljanak. A korábbi morális vákuum helyébe egy közjó szempontjából alapvető szabadosság épült. Egyetlen példával igazolnám ezt: tanulmányok tömege foglalkozik azzal, hogyan is néz ki ma az ország. Most fog megjelenni a Közgazdasági Szemlében Kertesi Gábor és Kézdi Gábor tanulmánya arról, hogy a szabad iskolaválasztás milyen hatással van a gyerekek életesélyeire. 15 évvel ezelőtt nagy vitáink voltak arról, hogy meg szabad-e engedni a szabad iskolaválasztást, ami először a körzethatárok megszüntetését jelentette, aztán mindenfajta kezdeményezés lehetőségét. Néhány szociálpolitikusnak akkor is az volt a véleménye, hogy ebből semmi jó nem lesz, a közgazdászok viszont azt mondták, hogy ez hatékony, mert az iskolák jobbak lesznek. A vizsgálatok azt bizonyítják, hogy az iskolai szegregáció évről évre erősödik, az iskolai teljesítmények társadalmilag egyre differenciáltabbá válnak, tehát a rossz indulók életesélyei, ha formálisan nőnek is a munkaerőpiachoz való hozzáférési lehetőségeik, az autonóm életre való esélyük romlik. Minden esetben végiggondolhatjuk, hogy mihez vezetett a piacgazdaságra való áttérés a szabályozáscsökkentésben, a privatizálásban, de mindig ki fog derülni, hogy mindez problémát is jelent. Mindenhol végig lehet gondolni, hogy mit jelent az individualizmus és a profitérdek érdekérvényesítésének a lehetősége. Két dolog hiányára szeretném felhívni tehát a figyelmet. Egyrészt nincs határozott jövőképünk, azaz nem tudjuk, milyen országot akarunk, másrészt megfeledeztünk a biztosítékokról, ami a közjó, a közerkölcs, a közfelelősség, az egyéni és közérdek összhangjának a tökéletes zárójelbe tétele.

LANTOS GABRIELLA: Ferge Zsuzsa említette, hogy a mai helyzet azért állhatott elő, mert nem volt elképzelés arról, hogy milyen országot akarunk. Ez azért történhetett meg, mert a hosszú távú stratégiai tervezés a régi

rendszerrel együtt megszűnt és most 15 év után kezd csak feléledni. Bízom benne, hogy ma már nem követjük el ugyanazt a hibát, mint 1990-ben. Most van esély és forrás, hogy ezen változtassunk. A szociálpolitikusok mindig azt mondják, hogy nagyon szépek a tervek, de nincs pénz. Most azt mondhatom önöknek, hogy van pénz és beavatkozási lehetőség is.

Elfogadja-e a társadalom a mai különbségeket és hozzáférési egyenlőtlenségeket? Nem, mert nem teljesítményen alapulnak. Ha ezek a különbségek a teljesítménnyel arányosak lennének, akkor elfogadhatóbbak lennének. De nem azok, hiszen tudjuk, hogy milyen készségeket és képességeket fizet meg a piac és melyeket nem. Ha viszont a kialakult társadalmi különbségek nem függnék össze a teljesítménnyel, akkor vajon hozzájárulnak-e a teljesítmény növekedéséhez? Nem járulnak hozzá a teljesítmény növekedéséhez sem, mert az iskolarendszerbeli, egészségügyi, területi különbségek olyan mértékben akadályozzák a következő generációk felkészülését a teljesítményre, hogy az ő leszármazottaik számára is teljesítmény nélküli és ezért esély nélküli élet jövedőülhet. A mai állapotok tehát rendkívül igazságtalanok nemcsak a mára, de a jövőre nézve is. De a morális szemponton túl mindez nagymértékben hátráltatja is az ország versenyképességét. Ezért a mai rendszer kontraproduktív, tehát biztosan bele kell avatkozni valahol.

Fel szeretném még hívni a figyelmet az esélyegyenlőtlenségek összekapcsolódásában megmutatkozó hátrányra. Vannak olyan területei az országnak, amelyek ma már olyan zárványok és gettók, amelyek megszüntetésére nem elégségesek azok a Strukturális Alap pályázatok, amellyel mi a viszonylag működőképes térségeken segíteni tudunk. Integrált térségfejlesztéssel van csak esély arra, hogy ezeket a térségeket kimozdítsuk mai tetszhalott állapotukból. Olyan mértékű leszakadás van az ország bizonyos területein, hogy csak határozott, célirányos és összehangolt központi vagy regionális programokkal lehet fejlődést elérni. A versenyképesség a fejlesztési terv egyik központi gondolata, ezért nem azokat a morális szempontokat említeném, amelyeket a szociálpolitikában szoktak használni, hanem azt, hogy ezek az ország versenyképtelenségi tényezői, ezért az esély megadása vagy az esélyegyenlőtlenség főlészámolása mindannyiunk közös érdeke, nemcsak a kirekesztetteké.

KRÉMER BALÁZS: Elkezdünk az Unió olyan „mágikus szavaival” zsonglőrködni, mint például a hozzáférések egyenlőtlensége. Ha itt megkérdezném, hogy a „hozzáférés” alatt ki mit ért, akkor gondban lennénk, mert a válaszok túlságosan sokfélék volnának ahhoz, hogy értelmesen lehessen róluk vitázni. Ferge Zsuzsa viszonylag hagyományos nyelven kezdett el a társadalmi kohézióról beszélni, éppen azért, hogy ezeket az uniós mítoszokat inkább felejtsük el.

Az elmúlt 10 évben a magyar szociálpolitikában is lezajlott az a váltás, mint Európában néhány évtizeddel korábban, hogy megváltozott a társadalmi egyenlőtlenségek szociológiai profilja. Ma a legszegényebbek nem azok, akik elvileg sem tudnak dolgozni, mert ők bekerülnek a többé-kevésbé megfelelő, még a magyar jövedelmi szinteken is a legnagyobb szegénység elkerülését célzó programokba. Ma a legszegényebbek között

döntően olyanokat találunk, akik elvileg tudnának dolgozni, de régóta nincs munkájuk és jövedelmük, mert rossz helyen laknak, cigányok, nők stb. Az alapvető problémájuk mégis az, hogy nincs munkájuk, és nem tudnak pénzt keresni ahhoz, hogy tisztességesen eltartsák magukat és családjukat. Ebből adódik az a koncepcionális megközelítés, hogy ha hozzáférési egyenlőtlenségről vagy kirekesztődésről van szó, akkor szociológiai tartalmát illetően szegényekről beszélünk. Itt a nyelv semmi más nem hoz be, mint azt a dolgot rögzíti, hogy itt vannak olyanok, akiknek az életkörülményei józan ember számára sértőek, nem megfelelőek, norma alattiak. Amiben ez a dolog újat hozott, azok a következtetések, amelyek a probléma leírásából származnak. A hagyományos szegénységi megközelítések alapvető politikai reakciója egyfajta újraelosztás, és ez maga az egyenlőtlenség. Ez a koncepció statikus társadalomképben gondolkodik, amelyben az egyenlőtlenséget kiegyensúlyozandónak tartja, azzal, hogy akinek kevés van, annak adjunk.

Ezzel szemben a hozzáférésről szóló gondolatok sokkal inkább ahhoz kötődnek, hogy az embereket helyzetbe kell hozni. Nem arról van szó, hogy kevés van nekik, és ezt főntről állami erővel odaadjuk, hanem hogy ha kell, akkor állami erővel, disztributív technikákkal, újféle közpolitikákkal hozzuk helyzetbe őket. A társadalmi körülmények leírásában hatalmas adósságaink vannak. A magyar közgondolkodás, beleértve a tudományos gondolkodást, nem vette észre azokat az alapvető változásokat, amelyek az elmúlt 10 évben Magyarországon történtek.

A mai lehetőségeinket messze nem dolgoztuk föl. A hozzáférésnek olyan lehetőségei vannak, amivel nem számoltunk eddig. Ma sokkal színesebbek a lehetőségek abban, hogy az embereket hogyan lehet helyzetbe hozni, mint akár 5 évvel ezelőtt. Ma például a fogyatékos emberek társadalmi integrációja és kapcsolatrendszerei dolgában reális perspektíva, amire 5 éve még nem gondolt senki, hogy a vak emberek számítógépen olvashatják a híreket, a siketek tudnak telefonon kommunikálni az SMS segítségével.

SZIVÓS PÉTER: Azt gondolom, hogy az elmúlt 15 év hallatlan sikertörténet, például most nem azért jöttünk össze, hogy a KGST válságáról beszéljünk, hanem az EU-hoz kapcsolódó fejlesztési tervről. Persze nehezen vethetők össze az 1990 előtti és utáni állapotok, hiszen a változások teljesen átrendezték a meglévő fogalmaink mögött lévő valóságot. A jövedelmi és vagyoni egyenlőtlenségek nagymértékben megnőttek, a mérések azt mutatják, hogy elsősorban az 1990-es évek első felében. Azóta nem tudunk radikális mozgásról beszámolni. Az persze más kérdés, hogy ez sok vagy kevés, a statisztika ezt a minősítést nem tudja elvégezni. A nemzetközi mezőnyben a magyar egyenlőtlenség mértéke nem nagyon magas, a csatlakozók és az európai országok középmezőnyében található. Természetesen a mögöttük lévő tendenciák, az egyenlőtlenségek kialakulási módja, ezek kezelése és a kezelési módoknak az adott problémákhoz való illesztése nagyon lényeges dolgok.

Ferge Zsuzsa említette a Kertesi-Kézdi cikket az oktatási témával kapcsolatban. Tudjuk, hogy az elmúlt években jelentős változtatások történtek az oktatás területén, elsősorban a felsőoktatási expanzió és a szakok-

tatás gyökeres átalakítása. A tudós kollégák azonban az általános iskolával foglalkoznak és ez nem véletlen. A felsőoktatási expanzió sokak várakozása ellenére nem járt az alsó rétegek gyermekeinek a felsőoktatásba való bekerülésével, ugyanis a szelekció jó része lejátszódik az általános iskolában. Ha már ott olyan mechanizmusok működnek, amelyeket az a cikk leír, akkor az oktatási rendszer további elemeiben nagyon nehéz lenne a korrekció. Az oktatási rendszer kimenete meghatározza a munkaerő-piaci lehetőségeket, amelyek pedig a jövedelemtermelő képességet határozzák meg. Innen egyből ott vagyunk a jövedelemkülönbségek és a kirekesztődés kérdésénél.

A bizonytalansági frusztrációk kérdéséhez csak annyit, hogy az előző rendszert az jellemezte, hogy az ember rákerült egy meghatározott sínre, pályára, amelyre a családja és lehetőségei ráállították, és azon a sínen végigfutott. Az 1990 utáni helyzet nagymértékben különbözik ettől, nagyon sok egyéb irányú hatás van. Le is lehet kerülni erről a sínről, vannak elágazások, emelkedők és vannak lejtők. Ezt a fajta bizonytalanságot sok esetben pozitívnek és hajtóerőnek is lehet tekinteni.

GYULAVÁRI TAMÁS: *Egyetértés van tehát abban, hogy a rendszerváltás óta jelentősen nőttek mind az egyenlőtlenségek, mind pedig az esélykülönbségek. Miben látják a két fogalom, az egyenlőtlenség és az esélykülönbség közötti különbséget? Alapvető kérdésnek tűnik, hogy melyiknek adjunk elsőbbséget.*

Ferge Zsuzsa és Szivós Péter között véleménykülönbséget véltem felfedezni. Szivós Péter szerint ez egy sikertörténet, Ferge Zsuzsa viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy túlságosan gyors volt a változás és rosszak a tendenciák. Nemzetközi összehasonlításban, különösen a környező országokhoz képest, hogyan állunk? Változtak ezek a tendenciák az ezredforduló óta? Meg tudjuk azt mondani, hogy – ebben a nemzetközi „versenyben” – mely területeken állunk kifejezetten rosszul, hol van a legtöbb probléma? Végül szó esett különböző társadalmi csoportokról. A társadalmi kohézió szempontjából pontosítsuk azt, hogy mely csoportok helyzetét látják a legsúlyosabbnak. Érdemes-e különbséget tenni az alsó egyharmad különböző csoportjai között?

SZIVÓS PÉTER: Ha választani kell az esélyegyenlőség és az egyenlőtlenség szakpolitikai prioritásai között, akkor én az esélyegyenlőség erősítését látom prioritásnak. Ez annak az átgondolását jelenti, hogy milyen típusú esélyegyenlőtlenségek vannak, és ezeknek mekkora mértéke az, amely kezelést igényel. Abban például társadalmi konszenzus kezd kialakulni, hogy a diszkriminációnak melyik a tiltást kívánó köre, és ennek a jogi szabályozása 2003-ban megtörtént. A vizsgálatok azt mutatják, hogy az etnikai diszkrimináció a munkaerőpiacon széles körben ható tényező. Én az esélyegyenlőtlenségnek adnék tehát nagyobb hangsúlyt.

A másik probléma a mértékek kérdése. A környező országokkal nagyon sok összehasonlítás van, ugyanakkor sok összehasonlítás nem készíthető el. Ami rendelkezésre áll, az a lakossági felvételeken alapuló jövedelem, egyenlőtlenségi és relatív szegénységi mérés. Ennek ismertek a problémái és relevanciája. Ezek a mérések azt mutatják, hogy a magyar egyenlőtlenségek nem kiugróak. Az alsó és a felső kvintilis különbsége – a Társi mérése szerint – négy és félszere, a KSH szerint 3,4. A Társi

4,5-es értéke mind a régi 15 EU-tag, mind a belépő 10 között közepes érték. A belépők között magasabbak a Balti-országok értékei, ennél kicsit alacsonyabb a lengyel, annál pedig a cseh és a szlovák értékek. Ez utóbbi kettő tradicionálisan alacsony. Ugyanez vonatkozik a relatív szegénységre is. Természetesen, ha a szegénységi küszöbértékeket is vizsgálat tárgyává tesszük, akkor azt látjuk, hogy a hazai érték vásárlóerő-paritáson alacsonyabb, mint a legalacsonyabb régi tagállam, azaz Portugália értéke. A miénk nagyjából a portugál mutató 60–70 százalékának környékén van. Egy további elem az, hogy a területi különbségek milyenek az adott országokban, az már nagyon sok tényezőtől függ. A belépők között kis országok is vannak. Természetesen ezekben az országokban a különbségek sem olyan nagyságúak. A vizsgálatok azt mutatják, hogy a regionális különbségek nőttek, de nem az utóbbi években nőttek igazán, hanem korábban. A településhierarchia mentén meglévő különbségek sem nagyon nőttek. A kistérségi különbségek váltak igazán jelentőssé, és kialakultak a zárványok, amelyeknek a kezelése meglehetősen összetett feladat. Ezeknek a leszakadása majdnem befejezett tény.

FERGE ZSUZSA: Nem érzem ennyire szétválaszthatónak az egyenlőtlenség és az esélyegyenlőtlenség ügyét, ezért azzal sem értek egyet, hogy az esélyegyenlőtlenségre koncentráljunk. Ez a két dolog hihetetlenül szorosan összefügg. Természetesen lehet valamit tenni a gyerekek iskolába való bejutásával, lehet a számokat javítani, de ha a mögöttes családi kulturális egyenlőtlenségek és az egész civilizatórikus szakadékrendszer fennmarad vagy nő, akkor ezek látszatjavulások lesznek. Az egyenlőtlenséget úgy szoktam illusztrálni, hogy az meghatározza a fizikai és a társadalmi esélyegyenlőtlenségeket. Mind a két fogalom nagyon lényeges, és mindenféle változás ellenére az is marad.

A fizikai esély azt jelenti, hogy kinek hány év adatik meg az életből. Azt gondolom, hogy mindenféle értékvitában alapvető érték, hogy mennyit élünk, sőt hogy mennyit élünk akadályoztatás és szenvedések nélkül. Ezek a magyarországi életesélyek általában a '60-as évek végétől kezdve – addig javultak – elkezdtek rohamosan romlani, és az utolsó 5 évben megfordulni látszik a helyzet, ami nagyon nagy dolog. Ha sikertörténetet keresünk az elmúlt 15 évből, akkor sikertörténet az, hogy az ország lakóinak minden évben egy évvel több adatik meg, tehát gyorsan javulnak az életesélyek. Igen ám, csak a legújabb kutatások azt mutatják, hogy deréktól fölfelé nagyon javulnak az életesélyek, deréktól lefelé pedig romlanak. Ez a tény már azt kezdi megkérdőjelezni, hogy ez tényleg sikertörténet-e.

Nem tudok egyértelmű lenni, mert egyik oldalról sikertörténet, hogy egy ezeréves álom, az Európához való visszatérés, legitim odatartozás megvalósult, de a másik oldalon ez a deréktól felfelé és lefelé kettéroppanó társadalom nem igazán sikertörténet. Azért beszélek tendenciákról, mert 15 év után borzasztó keveset lehet tudni. A kérdés az, hogyan fog folytatódni ez a változó irányú történet. Az életesély tehát az egyik dolog, amit iszonyúan meghatároznak a mögöttes egyenlőtlenségek: mit evett az anyánk, mielőtt születünk, hol laktunk, milyen egyenlőtlenségek vannak az iskolai lehetőségekben, lakásban, munkában. A fizikai munka ma

is azt jelenti, hogy a mosónők korábban halnak, mint azok, akik nem fizikai munkát végeznek. De nálunk egy kicsit romlik a helyzet ebben a tekintetben. Tehát az egyenlőtlenség és az életesély-egyenlőtlenség nagyon szorosan összefügg.

A másik fogalom, amit használok, az a társadalmi életesély: kinek mennyi lehetősége, esélye van arra, hogy a képességei kibontakozzanak. A másik elem, amit értek ezen, hogy az egyén mennyire tud többé-kevésbé autonóm módon sorsot választani magának. Mennyire evidens az, hogy az egyik ember segédmunkás sem lesz, míg a másik külföldi egyetemen fogja befejezni a tanulmányait. Ez a választás nemcsak a gyerek, hanem a szülő választása is, és a kettő együtt. Az egyenlőtlenséget és életesély-egyenlőtlenséget nem lehet egészen külön kezelni. Az is nagy kérdés, hogy melyikre lehet hatni központi eszközökkel, és melyikre nem.

Azt hiszem, mindannyian egyetértünk abban, hogy csak a gazdaság, csak az anyagi mutatók kevesek, itt ugyanis közhangulatról is szó van. Mennyire tartozunk ahhoz a társadalomhoz, amelyben élünk? Tulajdonképpen ez a kohézió.

Útasi Ágnes legújabb könyvére hívnám fel a figyelmet, aminek az a címe, hogy *A bizalom hálója*. A szerző nyomon követi, hogy milyen változáson mentek át az elmúlt 15 évben a társadalmi, segítő és szolidaritás-kapcsolatok. Azok a kapcsolatok, amelyek vertikálisan is át tudják szőni a társadalmat – a kötelező intézményes szolidaritás, így a társadalombiztosítás, de mindenféle mikrokapcsolat is – magánakarattól és közakarattól is gyöngültek, és a teljesen horizontális segítő kapcsolatok erősödtek, de úgy, hogy a körük szűkült. Magyarul egyre inkább a legszűkebb család az, ami segít, és a többi társadalmi kapcsolatháló, ami bizalmi és szolidaritási háló, gyengül. A kohézió azt jelentené, hogy 10 év múlva Útasi Ágnes ír egy új könyvet, amiben jelzi, hogy kicsit csökkentek az egyenlőtlenségek, kicsit változott az átjárás a társadalom rétegei között, a gettósodás és a szegregáció nem örvendenek ennyire közszeregetnek, tehát a bizalom hálója erősödik. Sajnos itt még nem tartunk.

Nem tudok egyértelműen állást foglalni abban, hogy az elmúlt 15 év mennyire sikertörténet, és mennyire nem. Ha nemzetközileg nézem a dolgot, akkor azt hiszem, hogy nem történt meg nagyon sok minden, ami elejét vehette volna az eddig is tartó és tovább romló tendenciáknak. A csehek sem alakítottak ki valami hangzatos jövőképet, hiszen ezek a társadalmak nagyon féltek attól, hogy meghatározzanak egy távoli jövőt, és aztán abba a zsákba belekényszerítsék a társadalmat. De meghatároztak egy létminimumot, ami alá senki nem kerülhet. Ezzel megakadályoztak egy folyamatot, amit mi sajnos nem akadályoztunk meg.

KRÉMER BALÁZS: Az esélyegyenlőség versus egyenlőséghez hozzászólva én pozitívista állásponton vagyok. Az esélyegyenlőséget egész egyszerűen nem lehet mérni. Az esélyegyenlőség olyan dolog, ami nekem eufemizálás: jogegyenlőséget jelent, meg diszkriminációmentességet és kész. Ehelyett azt gondolom, hogy az egyenlőtlenségi mértékekkel lehet valamit kezdeni. Amikor az esélyek egyenlőtlenségére gondolunk, akkor Magyarországon olyan problémákat kellene végiggondolni, hogy hogyan is állunk például a társadalmi mobilitással. Az látszik, hogy harminc éve

folyamatosan merevedik, kasztosodik a társadalom. A rendszerváltás – amihez fogható sokk kevésbé képzelhető el – a társadalmi mobilitásban annyit állított elő, hogy az elitek cseréjéről jó néhány publikáció született, de a társadalmi mobilitásról gyakorlatilag nincs dokumentált adat, mert nincs mobilitás. Ha akarunk kezdeni valamit egy problémával, akkor sokkal inkább olyannal próbáljunk, aminek van pozitív jelentése.

A másik dolog, amire szeretnék reagálni, az a siker vagy kudarc kérdése. Azt gondolom, hogy Szívós Péternek sok szempontból igaza van abban, hogy Magyarország olyan produktumokat hozott létre az elmúlt 15 évben, amiről korábban senki nem álmodott. Az Európához való csatlakozás nemcsak a diplomáciai szinteken jelent meg, hanem valóban benne vagyunk egy olyan forgalomban, amelyben korábban nem lehettünk benne. Igaza van Péternek abban is, hogy ez a siker nagyrészt a produktivitási, hatékonysági mutatók javulásáról szólt. Péternek szerintem nincs viszont igaza abban, hogy a produktivitási, hatékonysági átlagokat kétféle módon lehet javítani. Az egyik mód, hogy zöld mezőre felépítsünk egy Audi-gyárat. A másik az, hogy az átlagnál rosszabbakat kiszórjuk. Magyarországon a produktivitási mutatók nagyobb mértékben azzal javultak, hogy másfélmillió alacsony produktivitású embert „kidobtunk” a munkaerőpiacról. Az átlagot a maradékra számoljuk, ami így hihetetlenül megugrott. És innen nézve abszolút jogos az, amit Ferge Zsuzsa felvetett: ezen a módon nem lehet a produktivitási mutatókat javítani a globalizálódó versenyben, mert így gazdasági értelemben sem lehet helytállni. Ez nem pusztán szociálpolitikai probléma, ez már a gazdaság, a társadalom versenyképességét érintő probléma. Ha ilyen kevés ember dolgozik, akkor ennyi embertől nem lehet elvonni annyi pénzt, hogy fent lehessen tartani az államháztartás egyensúlyát, és megfelelő szociális ellátást lehessen biztosítani. Ha a hatékonysági átlagokat úgy próbáljuk javítani, hogy nem figyelünk oda az alacsony produktivitású térségekre és emberekre, akkor ez országos szintű válságot eredményezhet. Már messze nem arról van szó, hogy altruizmusból beszélünk erről a dologról. A társadalmi kohézió kérdése az ország fejlődését érintő kulcskérdéssé lépett elő.

GYULAVÁRI TAMÁS: *Krémer Balázs szavairól a két héttel ezelőtti Esély vita jut eszembe¹, ahol felmerült az a kérdés, hogy miképpen lehet a foglalkoztatási szintet növelni. Erre Köllő János azt válaszolta, hogy a rendszerváltás után nagyjából egymillió ember kikerült a munkaerőpiacról, és soha többé nem tértek oda vissza. Mivel ez a csoport néhány éven belül kikerül a munkavállalási korú népesség köréből, a foglalkoztatási szint növeléséhez nem kell mást tenni, mint ölbe tenni a kezünket és várni.*

Ha az utóbbi néhány hétben követték a Nemzeti Fejlesztési Tervvel kapcsolatos vitákat, akkor olyan szavakat hallhattak, mint méltányosság és versenyképesség. Egy héttel ezelőtt a parlamentben egy konferencián a miniszterelnök beszédében, és aztán a szaktárcák vezetőinek a beszédeiben hol így, hol úgy, de fölbukkantak ezek a kifejezések. Amikor versenyképességről beszélünk, mit értünk versenyképességen? Igaz-e az az állítás, hogy az erőforrásokat érdemes egyetlen

1 A vita anyaga megjelent az Esély 2005/2. számában (a szerk.).

célra, a versenyképesség javítására fordítani, és ez majd megoldja a problémáinkat. A szociálpolitika és általában a fejlesztési politika a pénzek elosztásában, a redistribúcióban, vagy pedig a jövedelemhez való hozzáférés elősegítésében, azaz a munkához jutásban legyen aktív?

LANTOS GABRIELLA: A parlamentben a társadalmi egyeztetést elindító konferencia megpróbálta megfogalmazni azokat a dilemmákat, amelyek a tervezők előtt állnak, amikor mesterségesen be akarnak avatkozni egy ilyen jelentős összeggel a társadalom életébe. A társadalomtudományok nagyon régi dilemmájáról van szó: a versenyképeseket, a tehetségeseket, a reménytelen csoportokat és vállalkozásokat fejlesszük-e, vagy inkább a fejlődésben lemaradókat, az önmaguktól kibontakozni képtelen csoportokat, régiókat, vállalkozásokat segítsük. Szerintem ezt a két dolgot nem lehet különválasztani. Azért nem, mert olyan mértékű a társadalom egy részének a kitaszítása, vegetációra kényszerítése, amely az egész ország számára versenyképességi problémákat vet föl. Javulhat ugyan a versenyképesség növelésével a gazdaság hatékonysága, ám még így sem leszünk képesek olyan szolgáltatásokat nyújtani, amilyenek egy ekkora kirekesztett csoport európai színvonalú ellátásához szükségesek lennének.

Ha viszont nem lehet ezt a két megközelítést különválasztani, akkor mi legyen a források felhasználásának aránya a kettő között? Ez komoly dilemma, mert már az 51 kontra 49 százalék is értékviszáltsást jelent. Szerintem azonban ennél jelentősebb különbséget kell egy jól fókuszált tervben megjeleníteni. Ha szavazni kellene, akkor én a versenyképességre tenném a nagyobb hangsúlyt, 65%-ban és 35%-ot tennék a kohézió erősítésére. A mi elképzelésünk szerint a társadalom három egymástól lényegesen eltérő csoportra bomlik, és e csoportok más beavatkozási területeken, más eszközökkel támogathatók. Egyrészt a tehetségesek elől le kell bontani az akadályokat és hagyni kell szárnyalni őket. Egy másik csoportba azok tartoznak, akik teljes mértékben képtelenek arra, hogy gondoskodjanak magukról, és ezt soha nem is remélhetjük tőlük. Ilyenek a száz százalékgig rokkantak. Az ő ellátásuk európai országban nem lehet más, mint a közös szolidaritáson alapuló kompenzáció. De a kettő között van egy nagyon komoly, mozgó célcsoport, akiket mi úgy hívunk, hogy a versenyképesség bázisa. Ez az a célcsoport – nagyjából a széles középosztály – amely tagjai állami segítséggel képpessé tehetők arra, hogy föl-emelkedjenek a tehetségesek és a szárnyalók közé, és később ők is a másokat eltartani képesek táborát gyarapítsák. Itt az időintervallum és a beavatkozás nagysága az, ami ezt a csoportot kétfelé bontja. Ha például olyan kismamákra gondolunk, akik rendelkeznek használható tudással, elfogadható helyen is laknak, ám az életciklusuknak olyan szakaszában vannak, ami pillanatnyilag akadályozza őket abban, hogy a versenyben helytálljanak, akkor nyilvánvaló, hogy az ő támogatásuk egy rövid átmeneti állami feladat. Ezzel őket vissza lehet segíteni a versenyképesek táborába. Vannak azonban olyanok is, akik nem terelhetők vissza a piaci viszonyok közé, de alkalmassá tehetők arra, hogy valamilyen támogatott formában munkát vállaljanak és így gondoskodjanak a maguk ellátásáról.

E két csoport talán szemlélteti azt, hogy nem általában a fogyatékos-sággal élők számára kell intézkedéseket kigondolni, hanem azon kellene

gondolkodni, hogy a homogénnek tűnő csoportok – mint a romák, vagy a nők – személyes problémáinak a megoldása milyen eszközöket igényel.

SZIKLAI ISTVÁN: A jövőkép és az Európa-terv valójában a pénzről szól. Arról szól, hogy a fejlesztésekre rendelkezésre álló forrásokat hogyan tudjuk a lehető legjobban elkölteni. A lehető legjobban elköltés valóban feltételez célokat. A kormányzaton belül abban nincs vita, hogy az életminőséget, a társadalmi jólétet kell javítani. Számokról lehet vitatkozni, hogy mekkora az egyenlőtlenség, de többnyire mindenki ezt akarja. Az eszközök tekintetében viszont elég komoly vita van. Szerintem az a II. Nemzeti Fejlesztési Terv sarkalatos pontja, hogy el tudunk-e mozdulni az emberi méltóságot szolgáló intézményrendszer, szociális ellátórendszer, egészségügyi ellátórendszer felé, vagy újra megerősödik az a szemlélet, ami a rendszerváltás óta meghatározza a közpolitikát, hogy a versenyképességet kell növelni. Ez szűkebben nézve gazdasági versenyképesség, az akadályok lebontása, a húzó ipari ágazatok megerősítése. A versenyképességet hangsúlyozó politika lényege: hogyan lehet ezeket úgy fejleszteni, hogy termeljenek annyi jövedelmet, amennyinek az újraelosztásából a szociálpolitikára is jut majd.

A területfoglalás a szavak szintjén zajlik. A honlapunkon (www.ics-szem.hu) letölthető a mi társadalmi kohéziós szempontrendszerünk, helyzetértékelésünk és célmegjelölésünk. A dolog számunkra arról szól, hogy ez egy esély a szociálpolitika számára arra, hogy áttörjük azt a falat, ami eddig uralta a közgondolkodást és ami a szociálpolitikát bele-szorítja a csak az újraelosztásban gondolkodó, csak a méltányosság, igazságosság szempontjai alapján pénzt juttató, osztogató szerepbe. Ebből ki lehet törni, amire kísérletet is teszünk mind a leírások, mind a programok szintjén. Arról szól a vita, hogy lehet-e a szociálpolitikát beruházási eszköznek tekinteni, illetve a szociálpolitikai szakembereknek van-e olyan hozzátennivalójuk a versenyképességhez, ami túlmutat egy méltányossági szemponton. Nem kis kérdés ez, és valóban tágítja a határokat. Azt gondolom, azt gondoljuk, hogy van.

Amikor megpróbáltuk tematizálni a problémákat, akkor az inaktivitási rátában találtuk meg a legnagyobb problémát. Az aktív korú népesség, tehát a 15–64 évesek, mintegy 40 százaléka gazdaságilag inaktív, nem dolgozik, és nem is keres aktívan munkát. Még nagyobb probléma, hogy ezek körülbelül 20 százalékaról nem tudjuk, hogy mit csinál, és hol van. Nincs a nyugdíjrendszerben, nem tanul, nem a gyerekeit neveli otthon. Vélhetően egy részük a családsegítőinkben megfordul, vagy az önkormányzatnál segélyért sorban áll. Szintén jelentős kihívást jelent az előregedés, amely azt jelenti, hogy az aktivitási-inaktivitási ráta tovább terhelődik, tovább borul az egyensúly. A legfontosabb kérdés tehát, hogy miként lehet növelni a gazdasági aktivitást és csökkenteni az inaktivitást.

Szeretném, ha arról is szó esne, hogy hogyan tudjuk a szociálpolitikát olyan közpolitikává tenni, ami eredményes beavatkozási terület lehet a következő Nemzeti Fejlesztési Tervben, és nem marad meg a méltányosság, az újraelosztás, az osztogatás csapdájában. Ha a tematizálást kell folytatnom, akkor az első a foglalkoztatás, amihez hozzáteszem, hogy a foglalkoztathatóvá tételt értem rajta. A foglalkoztatást lefordítva fejleszt-

tési pénzekre és minisztériumokra – hiszen a dolog valahova ide fog kilyukadni, ha tetszik, ha nem – ez képzést és foglalkoztatási programokat jelent. A foglalkoztathatóság ezen túlmenően arról szól, hogy miként lehet képessé tenni a munkavégzésre azt is, aki jelenleg kívül van a munkaerőpiacon és elvesztette elhelyezkedési reményét. Hogyan tudjuk a szociális szolgáltató rendszert – és ebben kiemelt partnernek kellene lennie a családsegítőknak dolgozóknak – úgy fejleszteni, hogy azt tudjuk mondani, mi nem „csak” a szegénységet akarjuk kezelni, hanem a foglalkoztatást akarjuk bővíteni. Ehhez elengedhetetlen a szakma együttműködése. Ugyanakkor úgy érzem, ma a szakmánkon belül erről kevés szó esik.

KRÉMER BALÁZS: Ez az egész „méltányosság vagy versenyképesség” problémakör eléggé idejétmúlt kérdéskör. Elborzadva figyelem azt, hogy Magyarországon még erről szólnak a viták, miközben az EU elmúlt 10 éve arról szól, hogy ezek nem elválasztható kérdések. Az Unió arra jött rá ugyanis az elmúlt évtizedben, hogy miközben Európán belül a foglalkoztatottaknak a termelékenység mutatói jobban nőttek, mint az Egyesült Államokban, vagy a föld más térségeiben, addig Európa az egy főre jutó GDP-ben folyamatosan lemarad a világ fejlett térségeivel szemben. Ez az alacsony európai foglalkoztatottság miatt van így. Ha több ember állít elő értéket, akkor ez hozzá fog járulni a nemzet által előállított értékekhez, és ha kevesebb állít elő értéket, akkor ezt a csökkenést magasabb termelékenységgel sem lehet ellensúlyozni. Az a kérdés tehát, hogyan lehet több embert munkához segíteni, már rég nem szociális kérdés. Ez arról szól, hogy Európa a világ vezető gazdasági erejeként elveszíti a pozícióit akkor, ha a gazdasági növekedésben, a gazdasági produktumban, abban az értékben, amit ez a térség megtermel, lemarad az USA-hoz és Ázsiához képest.

Ha több embernek kell dolgoznia, akkor kik azok, akik dolgozhatnak, de nem dolgoznak? A munkaerőpiac sajnálatos módon egy aljas dolog, mindig mindenkit lefelé szorít ki. Tehát soha nem jelenik meg tartós munkanélküliség a felsőbb végzettségűek szegmensében. Ha bárki foglalkoztatást akar bővíteni, akkor a foglalkoztatás-technikában alulról lehet bővíteni, olyan emberek köréből, akik a folyamatos lecsorgó mechanizmus végén általában kiszorulnak a munkaerőpiacról. Magyarán az a szociális-kohéziós kérdés, hogy hogyan lehetne mégiscsak több embert bevonni a munkába, hogyan lehetne a foglalkoztatást bővíteni. Ez a cél csak akkor valósítható meg, ha ebben az alacsonyabb végzettségű, alacsonyabb munkavégző-képességű, mindenféle társadalmi bajokkal megvert népecséből több embert lehet valahogyan a munkához segíteni. Más különben álmodozhatunk arról, hogy több Berkeley-n végzett értékbecslő dolgozzon Magyarországon brókerként, de lehet, hogy ez még két embert jelenthet, és ez statisztikailag nem fog semmilyen problémát sem megoldani.

Az atipikus munkavállalási formákról szeretnek sikertörténeteket mesélni. Ha azt mondanám önöknek, hogy jobb határozott idejű szerződésben dolgozni, mint határozatlan idejű kinevezésben, vagy jobb este 4 és 8 között dolgozni, mint reggel 8 és 9 között, akkor hülyének néznének.

Szóval az atipikus munkák igenis rosszak. A kérdés az, hogy megbecsüljük-e ezt a rosszabb munkát, ami a semmivel szemben még mindig jobb mindenkinek, annak is, aki jövedelemhez jut, és persze az egész társadalomnak. Vagy arisztokraták vagyunk, akik azt mondják, hogy ilyen vacak munkával mi nem akarunk foglalkozni, mert ez nekünk snassz. Úgy tűnik, hogy az Egyesült Államoknak nem snassz, és Európában is azok az országok – például Hollandia és Dánia – sikeresek, ahol ezt a nem snasszt sikerült társadalmilag elfogadottá tenni.

SZIVÓS PÉTER: Európa legnagyobb dilemmája a versenyképesség versus jólét. Jól ismert mindenki előtt a híres lisszaboni mondat, amely egy diplomáciai bravúr, ugyanakkor elég gyorsan kiderült róla, hogy egy lehetetlen keretrendszeret feszített ki. Egy mondatba préselték bele a versenyképességet, a tudás alapú társadalmat, a kohéziót és a teljes foglalkoztatottságot. Tavaly kezdték el a kilábalást ebből az elhibázott keretrendszerből, úgyhogy én e tekintetben nem vagyok optimista, mert ezt a dilemmát nem tudták még föloldani. A versenyképesség van nyeresben eddig. A fejlesztési programok úgy tudnak normális, hatékony kimenettel rendelkezni, ha ezeknek a hatását megmérjük. Egy tervrendszerünk már van és elborzadva látjuk azokat a mutatókat, amelyek mellé vannak rendelve, azok ugyanis arról szólnak, hogy saját magunknak, vagy egy részpiacnak munka generálódjon. Azok a mutatók az input-mutatók: hány tanfolyamon hány ember vett részt, hány pályázatra mekkora befektetés, és semmit nem mondanak az eredményről, az outputról.

FERGE ZSUZSA: Sem Magyarország, sem az EU nincsenek légüres térben. Benne vannak egy globalizációs kényszerzubbonyban, amelyik rettentően sok mindent diktál, ha az Unió, és benne Magyarország talpon akar maradni. Az, hogy a globalizációs folyamatot, ami sok tekintetben kegyetlen, meg lehet-e egy picit is fékezni, az erőviszonyok kérdése. Mondjuk a Tobin-adót, ami 20 éve szeretné egy picit megadóztatni azt a nyereséget, ami naponta keletkezik a tőkemozgásból, nem sikerül a világon keresztülvenni, mert két ország opponál. A globalizációs folyamat közepében vagyunk, és itt nem arról van szó, hogy a versenyképesség és a kohézió ugyanannak a két oldala, és egymás nélkül nem létezhetnek. Valóságos érdekek vannak mind a kettő mögött. Az egyik inkább egyéni, és piaci érdek, a másik inkább közös érdek, és kevésbé piaci. Egy ilyen globalizált piaci világban nem nagyon meglepő, hogy az egyéni érdek tudja magát sokkal erősebben érvényesíteni, és a közös érdeket mindig megpróbáljuk vagy elfogadtatni a piaccal, vagy úgy tenni, mintha ő is az első lenne. Az is igaz, hogy az EU időben is hullámszik, hogy mikor mondja csak az egyiket, és mikor a másikat is. Olyan még sosem volt, hogy csak a közös érdeket, a társadalmi kohéziót hangsúlyozták volna, de 2000-ben Lisszabonban a kettőt egy mondatba sűrítették. 2004-ben jött a Wim Kok-jelentés, ami újra csak azt hangsúlyozza, hogy versenyképesség. Ezek nagyon valóságos feszültségek, Magyarországon belül is megvannak, a kormányon belül is megvannak, ez derült ki ama bizonyos parlamenti ülésen. Nem attól függően, hogy ki melyik székben ül, hanem nagyon sok minden mástól függően is. Itt nagyon valóságos

erősebb és gyengébb érdekek vannak. Nekünk az a dolgunk, hogy pont azért próbáljuk a közös érdeket is érvényesíteni, mert az a gyengébb.

Mi az állam dolga ebben a kaotikus helyzetben? Egyetértek mindazokkal, akik azt mondják, hogy alapkérdés a foglalkoztatás. Európában utolsók vagyunk a tekintetben, hogy milyen kevés a legális módon foglalkoztatott ember. Ezt így nem lehet folytatni. Ugyanakkor erős az az ideológia, hogy Magyarországon túl sokat csinál az állam. Hadd ne mondjam az adatokat, egyáltalán nem csinál túl sokat az állam európai viszonylatban. Egy dologban vezetünk, hogy nálunk a legkisebb a társasági adó. Az összes többi adófajtában – a forgalmi adó kivételével – semmiben sem lógunk ki a sorból. Amikor azt mondjuk, hogy kisebb állam kell, akkor tulajdonképpen azt mondjuk, hogy szakadjunk le, kerüljünk messzebb Európától mindazokban a közfeladatokban, amelyeket valahogyan mégiscsak el kell látni, merthogy nem igazán piacképesek.

A foglalkoztatás csak úgy tud nőni, ahogy Krémer Balázs mondta, hogy felülről lefelé nyomja ki a legképzetlenebbeket, és ha velük akarunk valamit csinálni, akkor ne nagyon számítsunk a piacra. Ilyen helyzetben találták ki a svédek azt – és még mindig nem adták fel –, hogy létrehozzunk közfoglalkoztatást, hiszen rengeteg dolog van, amit közfoglalkoztatással el lehet látni. De akkor nem lehet az adókkal úgy játszani, hogy lejjebb és lejjebb szorítjuk az állami hozzájárulást. A kérdés az, hogy hajlandók vagyunk-e elfogadni, hogy a foglalkoztatásnak is van egy nem igazán piacképes szektora. Ennek a nem piacképes szektornak a foglalkoztatásában mától kezdve van közfeladat is, aminek az ellátásához újra kell gondolni az állam dolgát. A globalizációs verseny ellenére végig kell gondolni, hogy tényleg úgy akarunk-e versenyképessé válni, hogy egyre kisebb államot, egyre kisebb adóterhet csinálunk, és ezáltal vonzóbbá tesszük magunkat a külföldi tőke számára. Itt még millió probléma merül fel, mert a külföldi tőke könnyű lábú. Akkor tudnánk fejlődni, ha a saját kis és középvállalataink lennének tőkeerősebbek. Az egyik közhitel vezetőjét Svédországból hívták haza, aki pályázatokkal próbál innovációt csinálni. De Magyarország olyan korrupt ország, hogy ha magyarok bírálják el a pályázatot, akkor garantáltan nem a jó pályázat, hanem a levajazott pályázat nyer. Egy ilyen kicsi országba muszáj külföldieket hívni a pályázatok elbírálásához, ezért sorra hívják haza a külföldön élő magyar akadémikusokat és külföldieket, hogy a pályázat elbírálásánál csökkentsék a korrupciót.

Gyulavári Tamás megkérdezte, hogy mi a versenyképesség. Mikor ezt a kérdést meghallottam, elkezdtem gondolkodni azon, hogy mit mond a világ a versenyképességről. Két nagyon fontos dokumentum jutott eszembe. Az egyik egy néhány száz oldalas EU dokumentum, a másik egy néhány száz oldalas világ gazdasági fórumos dokumentum. Az EU dokumentum – amit az EU-nak az a fele csinált, amelyik a versenyképességre helyezi a hangsúlyt – azt mondja, hogy államcsökkentés, privatizálás stb. A világ gazdasági fórumon azt mondják, hogy a versenyképesség több szinten értelmezhető. Mennyire versenyképes az egyén, mennyire versenyképes az ország. Amiről Lantos Gabi beszélt, az az egyének versenyképessége. Az ország versenyképessége ezzel csak részben függ össze. Az ország versenyképessége a világ gazdasági dokumen-

tum szerint a makrogazdasági környezetből, a közintézmények minőségéből és abból áll, hogy a technológia hogyan tud fejlődni belső és külső erőforrásokból. Ebből egyetlen dolgot emelnék ki, a közintézmények minőségét, ami azon is múlik, hogy mennyire vonzó a külföldi és a belföldi tőke számára. A közintézmények minőségében benne van a jogbiztonság, a szerződésbiztonság, a jogalkalmazás biztonsága. Benne van ez nálunk a versenyképesség fogalmában? Pillanatnyilag nincs. A másik eleme ennek az üzleti és az állami korrupció kérdése, a közpénzek felhasználása. Itt az üvegzséb-program most már évek óta. Hány ügyet sikerült felgöngyölíteni? Mennyire átlátható ez az igazgatás? A harmadik elem, hogy mennyire bíznak a polgárok a politikusok tisztességében. Mindez összefügg a versenyképességgel, és ha ezt átgondolom, akkor azt hiszem, hogy a versenyképesség és az állam dolga is szorosabban függnék össze, mint ahogy mi erről beszélünk. Az a program, amely folyton a kis államot hirdeti meg, az nem igazán átgondolt ezekből a szempontokból.

KRÉMER BALÁZS: Jelezni szeretném, hogy a nagyobb állam nem feltétlenül jelent produktívabb államot. Maga az, hogy több közalkalmazotti, köztisztviselői státuszt teremtünk, határozottan rontja az állami szervezetek produktivitását. A köztisztviselők, közalkalmazottak bérét előtte a piaci szektorból el kell vonni, ahol jövedelem keletkezik. A foglalkoztatásról azt gondolom, hogy arról a foglalkoztatásról kell gondolkodni, amit a gazdaság értéként hajlandó elismerni, amiért valaki fizet, ami olyan produktumot, szolgáltatást állít elő, ami valamilyen kontextusban megméretik, és valakinek kell. Ebben az országban a foglalkoztatásbővítő munkákkal mindig csak addig sikerült munkát teremteni, amíg maga a program tartott. Életveszélyes stratégiának tartom azt, ha a közszektorban olyan munkát teremtünk, aminek nem lesz valódi produktuma. Még nem tettük meg azokat a lépéseket, amelyekkel embereket úgy hozunk helyzetbe, hogy olyan értéket hozhassanak létre, amely megméretik, amiért valaki hajlandó a piacon fizetni.

LANTOS GABRIELLA: Méltánytalan, hogy ma óránként 300 forintért dolgoznak emberek. Tudomásul kell azonban venni, hogy a tehetséghez és a készségekhez hasonlóan a munka világa is hierarchizált. Vannak emberek, akik örülhetnek, ha ilyen munkához jutnak, mert a világban a hasonló képzettségű emberek ennél sokkal olcsóbban is elvégzik az ilyen feladatokat. Az átalakuló, szerkezetváltó gazdasághoz nem nagyon alkalmazkodó munkaerő-piaci kínálattal rendelkezünk. Minél inkább előrehalad az a folyamat, hogy a magas hozzáadott értékű termelés kiszorítja a betanított munkán alapuló összeszerelő tevékenységet, annál inkább bajba kerülnek az alacsony képzettségű, tömegtermelésre képes emberek. A kelet-európai versenytársaikhoz képest ugyanis túl drága munkaerőnek számítanak – miközben itthon méltatlanul alacsonynak tűnik a bérük – ezért a tőke keletebbre helyezi az ilyen termékek gyártását. Egy-másfél millió, a legális munkaerőpiacon pillanatnyilag kilátástalan helyzetű emberről beszélünk, akiket kiszorítottak a munkaerőpiacról. Miközben az ő problémáikra is csak keresgéljük a megoldást, folyamatosan újratermeljük ezeket az embereket azzal, hogy a fiatalok 20 százaléka

úgy kerül ki az oktatási rendszerből, hogy még szakmunkás-bizonyítványt sem szerez. Ez a probléma görög előttünk, miközben a jelenlegi munkaerő-piaci problémákat sem tudjuk megoldani, már termeljük a következő időszak munkanélküljeit.

KRÉMER BALÁZS: Abban az értelemben senki nem fog munkát adni az embereknek, ahogyan ez 30 évvel ezelőtt történt, amikor a tervhivatal eldöntötte, hogy rakjunk oda egy üzemet, ami kétezer embert foglalkoztat majd. Kétezer főt foglalkoztató üzemet ebben az országban belátható időn belül nem fogunk állami eszközzel létrehozni. Azt gondolom, hogy nem is nagyon lesznek kétezer főt foglalkoztató üzemek, és az állam sem fog ebben az értelemben munkahelyet teremteni.

Hogy egy térségbe kerül-e beruházó, vagy sem, az sok mindenben múlik. Éles verseny van a települések és a térségek között. Ma az számít, hogy ki mit tud bevinni a versenybe. Nem pusztán az infrastruktúra jelenik meg szempontként, hanem a képzetlen munkaerő által biztosított szolgáltatások is. Azzal egyetérttek, hogy az emberek ellenére nem lehet munkát teremteni, és ez mindenkinek nagy lecke. Akkor lehet egy munkahelyteremtés sikeres, ha abban olyan emberek dolgoznak, akik úgy gondolják, hogy ebben a „buliban” tudnak valamit produkálni. Valami olyat, amivel meg tudják állni a helyüket a versenyben, amiben jobbak lehetnek másoknál, amiben vonzóbb dolgokat tudnak előállítani. Beszélni kell velük, meg kell őket hallgatni, egy csomó szempontból azokra a gyökerekre kell építeni, amit valaha tudtak csinálni, amit most is csinálnak. Ennyiben a szociális szektornak hihetetlen komoly feladatai vannak.

FERGE ZSUZSA: Egyetlen utolsó gondolat. Volt egyszer egy Keynes nevű közgazdász, akinek a nyomán kitalálták ezt az egész jóléti cirkuszt. Az ő alapgondolata az volt, hogy egy termék piacképességéhez az kell, hogy legyen hozzá fizetőképes kereslet. Én egy jó lakótelep szélén lakom, és azt látom, hogy kis kávéház, kis étterem, kis üzlet megy tönkre nap mint nap. Piacképes volt, most azért nem az, mert Budapest önös érdekekből áruházláncot épített ki maga köré. Nem gondolkodott olyan módon, mint Bécs, hogy ezzel tönkreteszi a kis üzleteket. És azért, mert a lakótelepi alsó-középosztálynak egyre kevesebb jut arra, hogy beleüljön abba a kis-vendéglőbe, amelyik sört ad neki. A fizetőképes kereslet növelése igazából 1930 körül kialakított egy olyan kört, amiből aztán kialakult egy jobb társadalom. Lehet, hogy itt lenne az ideje, hogy megint olvassuk Keynes-t.

CSOBA JUDIT: A „házigazda” Szociálpolitikai Tanszék nevében köszönöm a vita résztvevőinek ezt az izgalmas beszélgetést. Zárszóként én is Keynes-től szeretnék idézni: „hosszú távon mindannyian halottak vagyunk”. Szerencsére nekünk középtávra kell tervezni, és ennél a tervezésnél hihetetlenül fontos arra figyelni, amivel Lantos Gabi kezdte: Írország a „csodamodell”, ezért vigyázó szemünket Írországra vessük. Nem szabad elfelejteni, hogy Írországban a materialisták és az idealisták vitája az idealisták javára dőlt el. A pályázat útján elnyerhető programokból az írek voltak szinte kivételesen azok, akik nem a materiálakra, hanem az ideákra, vagyis a humán erőforrás fejlesztésére fordították a források je-

KEREKASZTAL

lentős részét. Azt mondták ugyanis, hogy nem attól lesz egy ország versenyképes, hogy minél több átvágható szalag van, hanem attól, hogy minél többen lesznek azok, akik az átvágható szalag mögötti eseményeket működtetni tudják, ráadásul hosszú távon. A mai vita üzenetét összefoglalva arra hívom fel a tervezők figyelmét, sose feledkezzenek meg arról, hogy ha nem lesz, aki az átvágható szalagú üzemekben, gyárakban, intézményekben, vállalkozásokban versenyképes humán erőforrásként dolgozik, akkor sosem fogjuk lemásolni az ír csodát. De még csak távolról megközelíteni sem, mert valami nagyon fontosat mulasztunk el, ami nélkül a csoda elmarad majd...